

What do I think about COVID, or why you don't need to be afraid of the... dog

Oleh Chaban

Bogomolets National Medical University

Вступ

Потрібно писати редакційну статтю до нашого любимого журналу. Не хочеться, але потрібно. Це наше дітище. А дитину потрібно ростити. От і пишу.

Тему, яку я обрав не важко було б передбачити. Про пандемію говорять всі. Мабуть коли відкриються дитячі садочки діти самі почнуть гратися в нові ігри під назвою «Тато і мама в самоізоляції», «Злий тато, тому що не ходить на роботу», «Як мене вже всі достали», чи що щось на цей же кшталт. Тема, що називається планетарна. А все масштабне захоплює і будоражить кров.

Досвіду проживання в пандемії немає мабуть ні в кого. А значить з'являється новий досвід і випробування себе на стійкість. Слава Богу професія захищає. Тому що хочеш чи не хочеш – все одно включається наукова допитливість – як реагують люди на цю ненормальну ситуацію, чому саме так, як тепер потрібно буде з ними працювати, що буде потім і взагалі – поїдемо в цьому році на море чи гаплик слову «море»?

Міг би ще з десяток запитань перерахувати але і цих достатньо, щоб потихеньку псувати настрої собі і іншим.

Що відбувається?

Я не буду в опопсованому варіанті переповідати про епідемію внаслідок поширення нового для людини вірусу і закономірний перехід її в пандемію від безсилля тієї ж людини перед шматочком РНК в білковій оболонці. Скоріше вірус поставив закономірне питання: «Хто тут господар, Гомо Сапієнсе?». Відповідь проста і очевидна – мікроорганізми і віруси. Ми – гості. Але гості допитливі. Навіть через страх і сотні тисяч смертей ми добираємося до суті взаємодії на цьому біологічному полігоні під назвою планета Земля.

Але давайте до суті нашої розмови. Власне – мого монологу у вигляді статті. Отож, як на мене ми є свідками одночасного поширення двох вірусів – реального (Sars-Cov-2) і віртуального (Інформаційно-стресового). Що їх об'єднує? Обоє деструктивні, обоє направлені на виживання, а не на вбивство матеріалу поширення і нарешті обоє є безсмертними. Іншими словами ми зіштовхнулися з біологічним і соціальним безсмертям. Вірус тихо перейде в свою популяцію, чи то кажанів чи якихось пацюків щоб знову років через десять в нових мутаційних варіантах відвідати популяцію людей для проходження мутаційних процесів, а емоції людей і їхній продуктант – соціальний мозок, знову заставить нас купкуватися навколо інформаційних джерел і лякати один одного аж до паранояльності. Влаштувати такий собі регресивний пуерелізм. Але як сказав геній рок гітари Джимі Гендрікс: «Щоб змінити світ, потрібно для початку навести порядок у власній голові».

Мої роздуми з цього приводу

Давайте наводити цей порядок разом.

Чому я провожу паралелі вірусу і ідей? Тому що Ідеям людей властиві всі механізми

паразитарного поширення: ідеї передаються від людини до людини, множаться, подавляють волю людини, аж до суїцидів носія ідеї задля поширення самої ідеї. Це думка чудового філософа – когнітивіста з США Daniel Dennet. Ці ідеї він добряче обґрунтував в своїх книгах «Breaking the Spell» [1] та «From Bacteria to Bach and Back» [2]. Все вірно: віруси і ідеї аж до ментальних капканів ведуть себе абсолютно ідентично. І наслідки однакові. Фантастика. Але це так.

Мозок в процесі еволюції пристосувався поширювати ідеї за принципом «Це потрібно іншим більше, чим мені» Ми запрограмовані ділитися інформацією. Як і вірус запрограмований на самотиражування з метою поширення. І чим більш щільно ми будемо проживати, тим обидва віруси більш успішно будуть реалізовувати свою головну ідею – безсмертя.

Мені близькі ідеї Matthew Lieberman американського професора психології, крутого експерта в області біології поведінки та одного з засновників соціальної когнітивної нейронауки. Він також вважає що еволюція людини і власне вершина цієї еволюції у вигляді соціального мозку – це одночасно реалізація еволюційної доцільності в проживання єдиного інформаційного простору з всіма плюсами і мінусами цього простору. Почитайте хоча би його цікаву книгу “Social Why Our Brain Are Wired To Connect” [3]. Вельми цікаві думки висказує цей нейро-соціо-психолог про “мозкові паразити” – ідеї які поширюються на ідеальному підґрунті для їх тиражування – соціальному мозку.

І тут важливо перекинути місток між продукцією головного мозку – ідеями, думками, фантазіями та іншими досягненнями нейронаук. Цікава публікація в Neuron. В журналі надрукована доволі фундаментальна праця еволюційного спрямування в якій Damian Stanley та Ralph Adolphs доволі детально з хорошим обґрунтуванням показали що структури головного мозку відповідальні за соціалізацію розвиваються паралельно з структурами відповідальним за емоційну оцінку цих зв'язків [4].

Іншими словами – наші думки автоматично емоційні, а емоції когнітивні. А отже поширення ідей (когнітивна складова) автоматично і безумовно залучає емоційне поширення. Запитання – яке саме емоційне поширення? Все вірно – регресивне по суті – тривога, депресія, агресія, адикція, параноя. Вірус свого досяг. Не просто тиражуватися в організмі який опирається, а все навпаки – надшвидко тиражуватися в організмі який регресивно починає збиватися в натовпи і міста і ще й до того ж підставляється емоційним подавленням імунітету.

Вірус і пандемія по суті влаштувала випробовування людству на стійкість до «числа Данбера». Нагадаю, що британський антрополог Robin Doubar в свій час висунув цікаву ідею, що природній розмір стаї у різних приматів жорстко пов'язаний з розміром їхнього мозку [5]. І для людей за цією формулою вона коливається в межах цифри 150. Це і є «число Данбера». Далі приводяться сухі докази: за шість тисяч років до нашої ери в неолітичних поселеннях жило в середньому по 159 людей, по століттях – 15-16 століття перед промисловою революцією – ті ж села і та ж кількість людей. Нарешті люди скупчилися в мегаполісах, але їхні контрольовані контакти в тому ж тотальному фейсбуці, чи інстаграмах не дивлячись на псевдо тисячі «друзів» так і залишилися навколо цифри 150. Мозок міняється значно повільніше, ніж спосіб життя та його фантазмість. І лише вірус в пандемічному варіанті може порушити це число. Ми миттєво об'єднуємося в єдину націю – наляканих дітей, які лякають один одного щоб ще щільніше скупчитись. В тому числі для поширення вірусу.

Системні помилки мислення формуються внаслідок когнітивного викривлення, вихованням хибного успіху, вихованої безпорадності та інших ідей взаємовпливу людей. В останнє сторіччя різко зросла швидкість і тотальність охоплення поширення інформації про жахи подій планетарного рівня (теракти, війни, пандемії тощо). Новий тип травми – інформаційний.

Якщо страх і тривога в соціумі продовжують наростати і набувати хронічного характеру, то дуже ймовірно, що вони будуть провокувати паранойяльний регрес у більшості людей.

Приклади:

- Пандемія спровокована занедбаністю з космосу (теорія інопланетян);
- Це початок світової війни наддержав методом виснаження ресурсів один одного;
- Спроба контролювати народонаселення світу;
- Можливості вирішити питання старіючого населення планети;
- Експерименти з біологічною зброєю;
- Установка тотального цифрового контролю над людьми.

Страх та самоізоляція в страху примушує наш мозок зменшувати функцію Default Mode Network і напружено шукати вихід. Часом і деструктивний.

Ми наївно думаємо що в нас працює раціональна програма самозахисту. Вона працює. Але не в ситуаціях колективного божевілля. Генетичні програми не захищають. Вони лише створюють варіації. «Точно так само як в очах, вухах, чи руках, в геномі не проглядається навіть натяк на якийсь план – проте скільки завгодно компромісів, випадковостей та нерозуміння», - це вже відомий генетик Steve Jones [6]. Але люди не завжди використовують кращі варіації. Прикладів скільки завгодно:

- Адикції;
- Деструктивні культури;
- Мобінг;
- Субкультури направленні на самознищення;
- Ідеологія фашизму і ще багато чого іншого.

Те, що часто саме думки, уяви, фантазії, як втілення самопрограмування є причиною хвороб, або тригером хвороби не є новим і на цих ідеях побудована лівова доля розуміння психосоматичних механізмів. Але новим є те про що писав ще в сорокові роки американський соціолог Robert King Merton. Стаття Мертона під назвою «Самовиконуюче пророцтво» («The Self-Fulfilling Prophecy») опублікована в журналі «Antioch Review» в 1948 року [7]. Але термін, в його сьогоdnішній інтерпретації, став відомий завдяки роботі 1968 року «Соціальна теорія та соціальна структура», яка стала класичною. Ось визначення яке приводить в цій книзі:

«Самовиконуюче пророцтво: хибне розуміння ситуації створює нову поведінку, яка, в свою чергу, перетворює початкову хибну уяву в реальність» [8].

По суті саме до цих ідей але на новому витку вернувся італійський філософ Giorgio Agamben. В своєму «Роздумах про чуму» вернувся до тези, яку придумав ще в середині 1990-х: «зараз суспільство більше ні в що не вірить окрім «голого життя (nuda vita)» [9]. У потрясінні пандемією, єдине, що позитивне, так те, що у людей виникне питання: «Чи правильно ми жили?» («Homo Sacer») [10]. Роздумуючи далі варто задатися об'єднуючим запитанням: «Хибне розуміння» та «Голе життя» пандемії. Що вони створили нового?

Думаю, ось це, в першу чергу:

- Альтернативне спілкування;
- Соціальну паранояльність;
- Тиху шизоїдизацію;
- Колективні викиди істерії;
- Сублимацію в нових варіантах;
- Супергероїзм – як «ковідіотизм»;
- Воля – дозована та за розкладом;
- Прийняття ідеї «голого життя»;
- Персоналізація Бога;
- Розірваний ритуал прощання з мертвими;

- Усвідомлення непередбачуваності майбутнього;

І все це відбувається внаслідок величезної швидкості подій які крутяться як в реальному світі так і в наших головах. Люба зараза, від вірусної – до емоційної (паніка, стреси) в сучасному соціумі набули надшвидкого поширення внаслідок тотальної урбанізації, щільного проживання, великих та постійних переміщень населення, високої технізації, грубого втручання в екологію.

Я нагадаю, що для стресових розладів більш важливим стає фон на якому він (стрес) виникає. І фон в даний час значно переважає потенціальність стресового чинника. А фон – це вже звичні для нас:

- переважання негативних новин над позитивними;
- постійне тривожне очікування;
- недовіра всім окрім близьких;
- нігілізм;
- поширення магічного мислення та езотерики;
- паранойльність в соціумі;
- неможливість планувати найближче майбутнє;
- невпевненість;
- можливість втратити роботу;
- страх за дітей;
- оцінка середовища в якому проживаєш як недружнього та небезпечного;
- довіра технологіям і одночасно страх перед ними;
- підміна реальних відносин – віртуальними та багато іншого.

Самоізоляція створила дилему – це дуже важливо з позиції біологічного виживання і абсолютно деструктивно з позиції соціального мозку. Можливо тому психіатри та психологи б'ють на сполох інформаціями про те що пандемія і її наслідки у вигляді самоізоляції спровокувало значне зростання залежностей від смартфонів [11].

Samantha Brooks (King's College, London, 2020) призводить головні чинники стресу під час карантину. Найзначнішу роль відіграє його тривалість: "Дослідження говорять нам про те, що чим довше триває карантин, тим більше ризик виникнення проблем психологічного характеру, розвитку посттравматичного стресового симптому, проявів унікає поведінки і злості". Страх заразитися і пов'язані з цим побоювання за своє життя і життя своїх близьких – ще один фактор підвищеного ризику. Причому дослідження, яке провела Брукс, приходиться до висновку, що ці страхи значно посилюються саме у людей, які дотримуються карантин [12].

Метадослідження, яке охопило 70 раніше проведених наукових робіт, що стосувалися понад 3,4 мільйона чоловік в основному з Північної Америки, а також Європи, Азії та Австралії: оцінювали, який вплив можуть надати соціальна ізоляція, самотність або проживання без сім'ї і друзів на передчасну смертність.

Висновки: всі три фактори виявилися однаково значущі, а сила їх впливу порівнянна або перевищує вплив інших добре відомих чинників, таких як ожиріння [13].

Самотність і соціальна ізоляція збільшує ризик розвитку серцевих захворювань на 29%, а ризик інфаркту – на 32% [14].

Американський професор психології і нейробиології Julianne Holt-Lunstad (Brigham Young University) прийшла до висновку, що почуття самотності, викликане соціальною ізоляцією, завдає шкоди здоров'ю людини, який можна порівняти з 15 сигаретами за день [15].

У самотніх людей ризик ранньої смерті вище, ніж у залежних від алкоголю і людей з

ожирінням. Для соціальних тварин, до яких людина ставиться, бути поза соціальних зв'язків не просто сумно, але і небезпечно. Тому у людини в ізоляції мозок входить як би в «режим самозбереження»: Мозок починає всюди вбачати соціальну загрозу. Через це спілкування з іншими людьми, якого і так не вистачає, стає ще проблематичніше. На вас не так дивляться, про вас не так думають, і взагалі люди якісь не ті. Ми постійно змушені як би тримати оборону, а тому менш схильні зрозуміти іншу людину. Вранці у нас підвищений рівень кортизолу – гормону стресу. Ми готуємося до чергового дня, повного погроз. Ми більш схильні до імпульсивної поведінки. В умовах ізоляції нашу поведінку сильно змінюється – і при цьому нами не усвідомлюється [16].

Люди стають все більше травматичними один до одного. Виникає хронічна антропогенного або соціального характеру ситуація, яка виходять за межі звичайного, «нормального людського досвіду», а джерелом травмування виступає інша людина (напад на вулиці, сексуальне насильство, локальні війни, терористичні акти, інформаційна атака). Це супроводжують:

- Страх залишитися одному;
- «Втрата контролю» над собою;
- Страх, що подібна подія може повторитися знову;
- Безпорадність: подія виявляє безсилля;
- Смуток через страх смерті, травм та інших важких втрат;
- Туга через те, що відбувалося;
- Вина за те, що хворий, заразився;
- Жалю через те, що людина щось не зробив, але що міг би зробити;
- Сором за те, що людина виявився безпорадним, «чутливим» і потребують інших;
- Гнів на те, що трапилося, і на того, хто є причиною цього; на несправедливість і безглуздість всього, що відбувається;
- Хворобливі спогади про почуття, пов'язаних з відсутністю інших людей, померлих.
- Розчарування в собі, інших, в житті.

Gabriel H.T. Ling в своєму дослідженні присвяченому соціальності деструктивної поведінки пов'язаної з пандемією пише, що "... через страх, невпевненість та жадобу при паніці в суспільних місцях у більшості людей домінують егоїстичні тенденції та поведінка, а також опуртуністичні (дефектні, неетичні) форми які виражено домінують над суспільними інтересами. Егоїзм в своїй деструкції стає короткотривалим переможцем» [17].

Коли страх та тривога стають нестерпними, саме тоді потрібно нагадати про назву цієї статті.

До чого тут собака?

Все на диво дуже просто. В американських кінологів є такі буклетики з простими порадами на всякі собачі чи навколособачі питання. І деякі з цих порад торкаються теми, що робити якщо на вас на вулиці напала недресирована і не скерована собака. Поради наступні: «Не біжіть! Не відмахуйтеся руками і тим більше палицею! Не дивіться їй в очі!». Та нарешті сама цікава та ефективна порада: «негайно перестаньте її боятися!».

Шикарна порада. Суто психо-нейро-ендокринна. Страх має запах. Ми в стані страху буквально смердимо поразкою і безпомічністю. Собака це відчуває. Ми відчуваємо лише коли штани стають мокрими та липкими. В собаки нюх інший. Вона це чує і знає що перемогла. Можна сміливо атакувати. З вірусами та ж історія.

Деякі наслідки карантинів тривали місяці і навіть роки. Наприклад, після спалаху атипової пневмонії в 2003 році лікарі ще три роки зловживали алкоголем і мали інші залежності. У китайських лікарів і медсестер, які працювали з коронавірусними хворими в 2020 році, вже

фіксують зростання симптомів тривоги та депресії.

В тих, хто були на карантині довше десяти днів, були набагато сильніше виражені посттравматичні стресові симптоми. В першу чергу, унікаюча поведінка: відчували тривогу, коли навколо кашляють або чхають (54% людей), уникали натовпів, людних і закритих місць (26%), уникали будь-яких публічних місць протягом місяців після карантину (21%) [18].

Уроки епідемій і карантинів за останні 20 років [19]:

- Більшість негативних ефектів для людської психіки пов'язані з примусовим обмеженням волі;
- При добровільній самоізоляції люди відчують менше стресу. Тому владі варто всіляко підкреслювати альтруїзм у виборі самоізоляції;
- Період карантину повинен бути коротким настільки, наскільки це можливо. Чим довше люди сидять під замком, тим більше буде довгострокових ускладнень для їх психічного здоров'я;
- Інформація - найважливіше. Люди повинні розуміти ситуацію, тому що невизначеність - один з головних джерел тривоги;
- Ефективна і оперативна комунікація з боку влади знижує обсяг стресу і його наслідків;
- Повинен бути доступ до товарів першої необхідності - продуктів і ліків.

Ми є свідками як «ера» невротичних розладів кінця ХХ-го та початку ХХІ-го ст. змінилася «ерою» депресій, і на наших очах міняється на «еру» тривожних та стресових розладів.

Ми переосмислюємо нову парадигму «Співіснування», згадуючи, що на планеті зафіксовано (вивчено) 67 тисяч бактерій та вірусів, а їх мільйони різновидів, і вони, найбільш ймовірно, з'явилися до зародження життя на Землі, і вони можуть через дотичні механізми управляти не лише простими клітинами, а навіть складними організмами в т. ч. - людьми (докази - поведінка тварин заражених вірусом правця, поведінка тварин при зараженні токсоплазмою, чи «підвищена соціальна активність» тих хто отримав вакцину від грипу та ін). От і відповідь на "соціальність" Sars-Cov-2.

Але в цьому всьому є хороші новини

Вони прості до банальності: цінить своє «число Данбера» і... Перестаньте боятися собаки.

І тоді Ви точно попадете в те число оптимістів, які утримують імунітет від грипу (а тепер від корони) значно довше, ніж перелякані песимісти/

Життя цікаве! Тому продовжуємо жити.

References

1. Dennett D. Breaking the Spell: Religion as a Natural Phenomenon. New York: Viking; 2006.
2. Dennett D. From Bacteria to Bach and Back: The Evolution of Minds. London: Penguin; 2018.
3. Lieberman M. Social: Why our brains are wired to connect. Oxford: Oxford University Press; 2015.
4. Stanley D, Adolphs R. Toward a neural basis for social behavior. Neuron. 2013;80(3):816-20.
5. Dunbar R, Barrett L, Lycett J. Evolutionary Psychology: A Beginner's Guide. New Delhi: Viva Books Private Limited; 2005.
6. Jones S. The language of the genes. New York: Flamingo; 2000.
7. Merton R. The Self-Fulfilling Prophecy. Antioch Rev. 1948;8(2):193-210.
8. Merton R. Social Theory and Social Structure. New York: Free Press; 1968.

9. Agamben G. Reflections on the plague. *European Journal of Psychoanalysis*. 2020;13(1).
10. Agamben G. *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Redwood City: Stanford University Press; 1995.
11. Venkatraman A. Weekly Time Spent in Apps Grows 20% Year Over Year as People Hunker Down at Home. *App Annie*. 2020;.
12. Prosvirova O. Kogda dom - tjur'ma, a koronavirus ne imeet smysla, kak perezhivajut izoljaciju ljudi s rasstrojstvami psihiki. Moscow: BBC News; 2020.
13. Holt-Lunstad J. *So lonely I could die*. Washington: APA; 2017.
14. Valtorta N, Kanaan M, Gilbody S, Ronzi S, Hanratty B. Loneliness and social isolation as risk factors for coronary heart disease and stroke: systematic review and meta-analysis of longitudinal observational studies. *Heart*. 2016;102(13):1009-16.
15. Frame S. Julianne Holt-Lunstad probes loneliness, social connections. Washington: APA; 2017.
16. Kudrjavceva K. Mir posle koronavirusa: zhdet li nas jepidemija trevogi i depressii. Moscow: RBK; 2020.
17. Gabriel H, Ho C. Effects of the Coronavirus (COVID-19) Pandemic on Social Behaviours: From a Social Dilemma Perspective. *Technium Social Sciences Journal*. 2020;7(1):312-20.
18. Lai J, Ma S, Wang Y, et al. Factors Associated With Mental Health Outcomes Among Health Care Workers Exposed to Coronavirus Disease 2019. *JAMA Netw Open*. 2020;3(3).
19. Brooks S, Webster R, Smith L, et al. The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence. *Lancet*. 2020;395(10227):912-20.